

Porthan kielentutkijana

Henrik Gabriel Porthania on tapana sanoa Suomen historian isäksi. Myös suomalaisen kansanrunoudentutkimuksen historiassa hän on saanut merkittävän uranuurtajan aseman. Porthanin keskeisiin harrastuksiin kuului myös kielitiede, mutta hänen merkitystään tällä alalla ei vielä ole kaikin puolin selvitetty. Ennen itse aiheen käsittelyä viitataan kahden huomattavan fennougristin arviointeihin. E. N. Setälä on sanonut Porthania Suomen kansallisen tieteen perustajaksi (Setälä 1904: 8—9). Erkki Itkonen on luonnehtinut Porthanin työtä fennougristiikan alalla mm. näin: ”Yleisessä fennougristiikassa on tuskin ainoatakaan aluetta, jota Porthan ei olisi voinut tuntea omakseen ja jolla hän ei ole suomalaisesta näkökulmasta katsottuna ollut ansiokkaana edelläkävijänä” (Itkonen 1981: 25).

Suomen kielen sukulaisuussuhteiden tutkimus

Seitsemännellätoista ja kahdeksannella toista vuosisadalla olivat vallalla mitä mielikuvituksellisimmat teoriat suomalaisten ja suomen kielen alkuperästä. Niinpä Johannes Messenius selitti *Scondia illustratan* 10. osassa (1628) ja Suomen riimikronikassa, että suomalaiset eli finnit olivat samaa kansaa kuin venedit eli vendit ja vandaalit ja että he aikoinaan olivat hallinneet valtavaa aluetta Tornioista aina Saksiin saakka. Mikael Wexionius-Gyldenstolpe taas kertoi teoksessaan *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum* (1650), että Ruotsin valtakunta oli Nooan pojanpojan Magogin perustama ja että myös suomalaiset olivat Aasiasta tullutta ikivanhaa kansaa. Olof Rudbeck vanhempi esitti kuuluisaksi tullessa *Atlantica*-teoksessaan (1679—1702), että sekä skandinaavit että suomalaiset polveutuivat Nooan pojasta Jafetista. Erik Cajanus vuorostaan koetti todistaa suomen kieltä heprean sukulaiseksi (1697). Tätä käsitystä asettui voimakkaasti puolustamaan myös Daniel Juslenius, joka lisäksi vertasi

suomen kieltä kreikkaan (1712) (Krohn 1897: 77—80; Tarkiainen 1948: 68; Itkonen 1961: 133; Kajanto 1982a: 132). Sanakirjansa esipuheessa Juslenius ei enää mainitse näitä vertailuja, vaan esittää suomalaisten kielisukulaisina tataarit, vendit, unkarilaiset ja slavonialaiset (Juslenius 1745: Praefatio § 17; Porthan Op. omnia VI: xiii).

Paljon kannatusta sai teoria, että suomalaiset olivat skyyttalaista alkuperää. Tämä ajatus oli lähtöisin kuuluisalta filosofilta Gottfried Wilhelm Leibnizilta (1646—1716), jonka ajatukset joka tapauksessa merkitsivät edistystä edellä mainittuihin teorioihin verrattuina. Hän osasi jo pitää suomalaisia, lappalaisia, virolaisia, liiviläisiä, permiläisiä, samojejeja ja unkarilaisia toistensa sukulaisina, ja hän ajatteli näiden kansojen alkukodin olleen Siperian ja Kaspianmeren välillä. Tutkimuksen suuntautumiseen vaikutti paljon se Leibnizin käsitys, että suomensukuiset kansat olivat Skandinavian alkuasukkaita, jo ennen germaaneja siellä asuneita. (Palander 1901: 126; Itkonen 1961: 134—135; Kajanto 1982a: 133.)

Ajatukseen suomalaisten skyyttalaisuudesta yhtyi mm. Nils Idman. V. 1774 painetussa teoksessaan hän selittää, että suomalaiset olivat alkuperältään skyyttalaisia, jotka taas olivat läheisissä kosketuksissa kreikkalaisten kanssa. Idman vertaa suomen kieltä kreikkaan ja esittää näistä kielistä yli 600 mielestään yhteen kuuluvaa sanaa. (Krohn 1897: 79—80; Itkonen 1961: 134.) Rodullista ja kielellistä sukulaisuutta ei siihen aikaan osattu erottaa toisistaan, ja koko kielisukulaisuuden käsitekin oli hämärä.

Kahdeksannellatoista vuosisadalla eurooppalainen tiede alkoi entistä enemmän kiinnostua eri kansojen levinneisyyden ja sukulaisuussuhteiden tutkimisesta, ja vuosisadan loppupuolella alkoivat myös käsitykset suomen kielen suhteesta muihin kieliin vähitellen korjautua oikeaan suuntaan. Todellisen tiedemiehen tavoin Porthan seurasi tarkoin, mitä muualla näistä asioista kirjoitettiin.

Hampurilaisen Martin Fogelin jo 1600-luvulla suorittamat sinänsä urauurtavat tutkimukset suomen, unkarin ja lapin kielten välisestä sukulaisuudesta eivät painamatta jääneinä tulleet tunnetuiksi (Setälä 1891: 2—36). V. 1770 ilmestyi unkarilaisen jesuiitan János Sajnovicsin teos *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*, jossa unkarin ja lapin kielen sukulaisuutta todistetaan sekä sanavertailujen että kieliopillisten vertailujen avulla. Vaikka tällaisia sukulaisuusarveluja oli jo eri tahoilla esitetty, niin Sajnovicsin teoksen merkitys on siinä, että hänen todistelunsa on nykyisenkin käsityksen mukaan tieteellistä. V. 1799 ilmestyi toisen unkarilaisen Sámuel Gyarmathin tutkimus *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata*. Yhdessä nämä kaksi teosta osoittivat täysin tieteellisin pe-

rustein nykyään suomalais-ugrilaisiksi nimitettyjen kielten yhteenkuuluvuuden; ne olivat kielitieteen metodiikan kannalta edelläkävijöitä.

Porthanin tieteellistä valppautta osoittaa se, että hän Suomen ensimmäisen sanomalehden, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo*, ensimmäisestä numerosta alkaen 1771 selosti laajasti Sajnovicsin teosta, joka oli ilmestynyt edellisenä vuonna (Setälä 1891: 106—109; Sajnovics 1972). Vertailun vuoksi mainitsen, että von Farkasin mukaan Budapestin yliopistossa vielä paljon myöhemmin haudottiin romanttisia haaveita, ikään kuin Sajnovicsia ja Gyarmathia ei olisi ollutkaan. Vasta yli puolen vuosisadan kuluttua heidän luomansa traditiot virkosivat siellä eloon (von Farkas 1952; 163).

Porthanin varhaisia tieteellisiä esikuvia olivat ruotsalaiset historioitsija Sven Lagerbring ja kielentutkija Johan Ihre, jotka uudistivat alojensa tutkimusta, syrjäyttäen siihen asti vallalla olleet epätieteelliset suunnat (Itkonen 1981: 24; ks. myös Kajanto 1982b; 315—). Erityisen suuri merkitys Porthanin tieteellisten katsomusten kehitykselle oli hänen 1779 tekemällään ulkomaanmatkalla. Tärkein näyttää olleen hänen viisiviikkoinen oleskelunsa Göttingenissä, jossa etenkin tutustuminen August Ludwig Schlözeriin, Ihren oppilaaseen, merkitsi hänen tutkijantyölleen paljon (ks. esim. von Farkas 1952: 159—; Ruutu 1962: 137; Schmeidler 1968: 163—175). Tästä vierailusta alkoi myös jatkuva kirjenvaihto Porthanin ja Schlözerin välillä. Teoksessaan *Allgemeine nordische Geschichte* (1772) Schlözer oli kohdistanut huomionsa siihen sukulaisuuteen, joka yhdistää suomalaiset virolaisiin sekä Pohjois-Venäjällä asuviin kansoihin ynnä unkarilaisiin. Tärkein seuraus Porthanin Göttingenissä oleskelusta oli ehkä se, että hän tutustui sikäläisen historiantutkimuksen koulukunnan tarkkaan lähdekritiikkiin ja omak-sui vastaavat periaatteet omissa tutkimuksissaan. (Ruutu 1962: 137—138; Branch 1973: 24—25; Lehtinen 1979: 235.)

Göttingenissä Porthan sai tilaisuuden käyttää saksalaisen Johann Eberhard Fischerin laatimaa, käsikirjoituksena olevaa sanakirjaa, joka sisälsi neljäkymmenen Venäjällä ja Siperiassa asuvan kansan sanastoja. Fischerin pääteos oli *Sibirische Geschichte* (1768), jossa hän jo varsin hyvin selvitti suomensukuisten kansojen sukulaisuussuhteet, tosin erehtyen pitämään lappia suomen kielen murteena ja tšuvassia suomensukuuisena kielenä (von Farkas 1952: 154—156). Schlözerin lisäksi vaikuttivat göttingeniläisistä tutkijoista Porthaniin ainakin Johann David Michaelis ja Johann Christoph Gatterer (Matinolli 1978: xiv).

Porthan tutustui Göttingenissä myös kahteen unkarilaiseen, joista toinen oli David Perlaki, ja aloitti unkarin kielen opiskelun. Myöhemmin mm. edellä mainittu Gyarmathi kirjoitti Porthanille ehdottaen yhteistyötä, mutta Porthanin vastauksesta ei ole tietoa. Porthanin unkarin

harrastuksen vakavuutta osoittaa hänen kirjoittamansa, käsikirjoitukse-
sena säilynyt vihkonen, joka sisältää oikeita ja sattuvia huomioita un-
karin kielen rakenteesta. (Setälä 1891: 111—, 119—, 128—129; von
Farkas 1952: 162.)

Porthanin tieteellinen toiminta alkoi aikana, jolloin käsitykset suo-
malaisen alkuperästä ja suomen kielen sukulaisuussuhteista eivät vielä
olleet selkiytyneet. Uudet, oikeansuuntaiset ajatukset olivat vähitellen
voittamassa alaa, mutta vakavassa mielessä esitettiin yhä myös entisiä,
mielikuvituksellisia teorioita, joista esim. Kristfrid Ganander, Portha-
nin läheinen työtoveri, ei näytä milloinkaan irtautuneen (Krohn 1897:
114; Itkonen 1961: 147).

Tutkijantytönsä alkuajoina Porthan oli kannanotoissaan pidätty-
väinen. Teoksensa *De poësi Fennica* alkuosassa (1766) hän pitää mah-
dollisena, että sana *runo* olisi heprealaista alkuperää (Porthan Op. sel.
III: 311; Porthan Tutkimuksia: 10). Samassa teoksessa hän kiinnittää
huomiota siihen suomalaisen ja heprealaisen runouden yhtäläisyyteen,
että kerto eli parallelismi on molemmille tyypillinen (Porthan Op. sel.
III: 322, 360—361; Porthan Tutkimuksia: 24—25, 76—77). Sellaista
päätelmää, että tämä todistaisi suomalaisen ja heprealaisen runouden
historiallista yhteyttä, en kuitenkaan ole huomannut Porthanin esittä-
neen, vaikka tällainen mielipide on hänen nimiinsä pantu (ks. Palander
1901: 130; 1904: 78—80; Itkonen 1961: 142; Kajanto 1982a: 37, 133).
Huomionarvoista on, että hän on maininnut tämän suomalaisen ja hep-
realaisen runouden yhteisen piirteen luentosarjassaan *Historia litteraria
humaniorum* vielä 1787, jolloin olisi tuskin enää voinutkaan olla kysy-
mys historiallisesta yhteydestä (Porthan Op. omnia III: 87). Väitöskir-
jassa *De superstitione Fennorum theoretica et practica* (1782, respon-
denttina Kristian Lencqvist) taas sanotaan, että suomen kielellä on mel-
koisesti yhtäläisyyttä itämaisten, heprealaisperäisten kielten kanssa
(Porthan Val. t.: 51). Tämänkin kohdan todistusvoima on kyseenalai-
nen, kahdesta syystä. Ensinnäkin tässä puhutaan vain yhtäläisyydestä,
ei historiallisesta yhteydestä. Toiseksi näyttää siltä, että Porthanin
osuus juuri tämän väitöskirjan laatimisessa on ollut tavallista vähäisem-
pi (Kajanto 1982: 42). Pitävämpiä todisteita sen sijaan on siitä, että
Porthan vielä 1770-luvun alussa hyväksyi Leibnizin ja mm. Erik Lenc-
qvistin teorian suomalaisen sukulaisuudesta skyyttalaisten kanssa (Pa-
lander 1904: 80; Sarajas 1956: 260; Itkonen 1961: 142).

Sittemmin Porthanin käsitykset näistä asioista mm. Schlözerin ja
Sajnovicsin vaikutuksesta selkiintyivät ja varmistuivat. Vaikka hän ei
itsenäisesti keksinytkään suomalais-ugrialaista kielisukulaisuutta, niin
hän selkeän ajattelukykynsä avulla osasi seuloa muiden tutkijoiden tu-
loksista ne, jotka kestävät kritiikin. Hän viitoitti tutkimukselle tien ja
teki Suomessa lopun löyhistä kuvitelmissa.

Selvää on toisaalta, ettei Porthankaan vielä voinut päästä kaikilta osin oikeihin tuloksiin — siksi puutteellisia olivat saatavilla olevat tiedot Venäjällä asuvista suomensukuisista kansoista ja niiden kielistä. Piispainkronikka-teoksessaan hän pitää epäilemättömänä, että suomalaisten esi-isien varhaisimmat sellaiset asuinpaikat, joista jotakin tiedetään, ovat olleet Kaspianmeren, Vienanmeren ja Itämeren välisillä alueilla (Porthan Op. omnia VI: 85). Suomalaisten sukukansoina hän tässä yhteydessä mainitsee tšeremissit, mordvalaiset, votjakit, permiläiset (= permjakit), syrjäänit, tšuvassit, vogulit ja ostjakit. Hän pitää varmana, että näihin ovat olleet yhdistyneinä sen sukukansan asuinpaikat, joka aikoinaan on asunut Novgorodin, Pihkovan, Pietarin, Viron (Eestin) ja Aunuksen maakunnissa ja jonka jäännökset elävät virolaisissa, inkeriläisissä, liiviläisissä ja Venäjän vallan alaisissa karjalaisissa. Bjarmaalaiset, jotka jo 9. vuosisadalla olivat utteria ja vauraita, ovat myös kuuluneet Suomen sukuun. Karjalaiset (norjalaisten ja islantilaisten vanhoissa lähteissä kyrialaiset) ovat jo varhain asuneet nykyisillä sijoiltaan. Lappalaiset, maamme pohjoisosien ja koko Suomen vanhimmat asukkaat, ovat hekin suomensukuisia. (Porthan Op. omnia VI: 85—99.)

Porthan on teokseensa liittänyt taulukon, jossa on 36 latinan sanan rinnalla niiden vastineet seuraavilla kielillä: suomi, viro, lappi, tšeremissi, mordva, voguli, votjakki, ostjakki (kaksi murretta), permi (so. permjakki), syrjääni, tšuvassi, venäjä ja tataari. Venäjän ja tataarin sanat hän sanoo mainitsevansa, jotta voitaisiin nähdä, minkä verran ne poikkeavat muista kielistä tai lähenevät niitä. Alaviitteessä hän mainitsee lisäksi samojen sanojen unkarilaiset vastineet, koska, kuten hän sanoo, oppineet ovat väittäneet unkarilaistenkin olevan samasta sukupuusta. Niin ikään hän esittää vastaavat samojedin sanat; hänen mukaansa ne vahvistavat niiden oppineiden käsityksiä, jotka ovat kiistäneet kaiken sukulaisuuden samojedien ja Suomen suvun välillä (Porthan Op. omnia VI: 99—103, 111—113; tämä Piispainkronikka-teoksen osa ilmestyi alkuaan 1788 väitöskirjana, jonka respondenttina oli C. G. Sanmark). Sanavalikoima on koottu siten, että useimmat sanat todella ovat monissa näistä kielistä etymologisesti toisiaan vastaavia.¹

Kuten huomataan, Porthan on tässä yhteydessä luetellut kaikki suomalais-ugrilaiset kansat, lukuun ottamatta vatjalaisia ja vepsäläisiä. Myös vatjalaiset ja Vatjanmaan hän kyllä mainitsee teoksessaan toisaal-

¹ Luettelon suomalaiset sanat ovat: *Yxi, Kaxi, Kolme, Neljä, Wiisi, Kuusi, Seitsemän, kahdexas, Yhdexas, Kymmenen, Sata, Tuhanen, Jumala, Taiwas, Pilwi, Tuuli, Lumi, Auringo* t. *Päivä, Kuu, Tuli, Wesi, Joki* t. *Kymi, Järvi, Maa, Kivi, Rauta, Ihminen, Mies, Silmä, Korwa, Huuli, Kieli, Kota* t. *pirti, Joutzi, Nuoli, Kala*.

la (mt. 124—125), ja v. 1802 hän vielä julkaisi *Åbo Tidningarissa* kirjoituksen vatjalaisten tavoista (Porthan Op. sel. V: 463—466; Ojansuu 1906: 1—5; Suomen kansalliskirjallisuus V: 244—248). Turkkilaiskieliin kuuluva tšuvassi on virheellisesti mukana; käsitys tšuvassin suomensukuisuudesta lienee peräisin Fischeriltä (ks. ed.). Erehdys on tietenkin myös väite, etteivät samojedit ole kielellisesti suomalaisten sukua. On kuitenkin muistettava tämän kielisukulaisuuden kaukaisuus.

Vanhat teoriat olivat kytkeneet Suomen kansan alkuperän vedenpaisumusta seuranneisiin tapahtumiin ja verranneet suomen kieltä hepreaan ja kreikkaan. Vähittäinen siirtyminen uusille urille, jolloin vertailun kohteiksi tulivat ne kansat ja kielet, joita nykyään sanotaan suomalais-ugrilaisiksi, oli todella mullistava edistysaskel. Ehkä se voidaan rinnastaa jopa suuriin luonnontieteellisiin läpimurtoihin. Voimme kuvitella, miten tämä kehitys kiinnosti ja innosti Porthanin aitoa tutkijanmieltä.

Porthanilla oli varsin realistinen käsitys siitä, millaiset vaatimukset vertaileva kielentutkimus asettaa harjoittajalleen. Tässäkin suhteessa hän antoi esikuvan myöhemmille kielentutkijoillemme. Niinpä hän kirjoitti 1782 arkkipiispa Carl Fredrik Mennanderille, että ensiksi olisi opeteltava venäjää, koska sillä kielellä oli ilmestynyt kielioppeja ja sanaluettelaita niistä kielistä, joita Venäjällä asuvat suomensukuiset kansat puhuvat. Mutta jotta osaisi erottaa sen, mikä on todella suomalaista, olisi tunnettava myös tataarilaisia, turkkilaisia ja mongolilaisia kieliä. (Ruutu 1962: 138.)

Etymologinen tutkimus

Kielten sukulaisuussuhteita koskevat päätelmänsä Porthan perusti pääasiallisesti sanavertailuihin. Etymologia oli siis hänen kielitieteellisten harrastustensa keskeisiä lohkoja. V. 1780 ilmestyi Lindahlin ja Öhrlingin lapin sanakirja, ja Porthan ryhtyi heti vertaamaan lapin sanastoa suomalaiseen (Setälä 1891: 131). Monessa kohdin hän on korostanut sitä, että Tacituksen *Fenni* sekä islantilaisten ja norjalaisten *finnar* eivät ole tarkoittaneet suomalaisia vaan lappalaisia (Ruutu 1962: 139). Lapin kielen asemasta Porthanilla oli jo likipitäen oikea kuva, joskin hän enemmän kuin nykyinen tutkimus korosti lapin etäisyyttä suomesta. Hän esitti käsityksensä, ettei lappi ole johtunut suomesta eikä sitä voi sanoa suomen kielen murteeksi. Hänen mukaansa lappi näyttää monessa suhteessa pitävän enemmän yhtä Venäjällä asuvien suomensukuisten kansojen kielten kanssa kuin suomen. (Setälä 1891: 132—133; Porthan Op. sel. IV: 124—125, V: 35; Itkonen 1961: 143—144.)

Myös unkariin Porthan vertasi suomen sanoja. Näitä vertailuja hän

on merkinnyt omistamaansa Jusleniuksen sanakirjan välilehtiseen kappaleeseen. Mennanderille 1782 lähettämässään kirjeesssä hän sanookin poimineensa unkarin sanakirjasta suomeen verrattavat sanat ja merkinneensä ne omaan Jusleniuksen sanakirjan kappaleeseensa. Monet näistä vertailuista ovat aiemmin esitettyjä, mutta joukossa on myös uusia, Porthanin omia. Yleensä hän on varsin hyvin osunut oikeaan, vaikka tietenkin on myös erheellisiä vertailuja. (Setälä 1891: 124—128; Weöres 1966—67: 335—354.)

Lainasanatutkimus

Etymologiseen tutkimukseen kuuluu lainasanojen tutkimus, ja silläkin alalla Porthan liikkui. Omistamaansa Jusleniuksen sanakirjaan hän teki lukuisien sanojen kohdalle merkintöjä niiden ruotsalais-, skandinaavis- tai goottalaisperäisyydestä. Useimmat vertailut olivat ennestään tuttuja, mutta uusiakin on joukossa (esim. *haikara* ~ ruots. *häger*). Porthanilla oli myös oikea käsitys näiden lainausten luonteesta siinä suhteessa, että hän katsoi sanojen tulleen mainituista vieraista kielistä suomeen eikä päinvastoin. Entistä oikeampaan valoon hän asetti nämä lainasuhteet myös selittäessään, että vanhimmat germaanisat lainat olivat tulleet gootista eivätkä skandinaavisista kielistä. (Setälä 1891: 135; Ruutu 1962: 139.)

Porthanin aikana alettiin kiinnittää huomiota suomen ja balttilaisten kielten sanayhtäläisyyksiin. Niinpä Johann Thunmann esitti pitkähkön luettelon yhtäpitävistä sanoista (1772). Porthan on poiminut nämäkin Jusleniuksen sanakirjan kappaleeseensa, mutta sen lisäksi hänen papereistaan on tavattu tällaisia vertailuja sisältävä liuska. Setälän mukaan viimeksi mainitut ovat Porthanin omia vertailuja, ilman esikuvaa tehtyjä. Niistä on kuitenkin oikeaan osuvia vain vähemmistö (*kaula*, *siemen*, *kurpu* eli *kurpponen*, mahdollisesti *ruis*). (Setälä 1891: 135—136.)

Väitöskirjana ilmestyneessä lyhyessä kirjoituksessa *De praecipuis dialectis linguae Fennicae* (1801) luetellaan 21 venäläisperäiseksi mainittua suomen sanaa, suurin osa oikeaan osuvasti. Nämä vertailut ovat peräisin eräästä käsikirjoituksena säilyneestä luettelosta, jonka tekijää ei tiedetä. (Setälä 1891: 134—135.)

Porthanin sanavertailuista puhuessani olen toistuvasti joutunut huomauttamaan, että monet niistä ovat nykyisen tutkimuksen valossa erheellisiä. Muuta ei voi odottaakaan, kun otetaan huomioon kielitieteen metodien silloinen kehitymättömyys. Merkittävän paljon on kuitenkin oikeita vertailuja, ja jos vertauskohdaksi otetaan Jusleniuksen,

Idmanin ja muiden edeltäjien kritiikittömät yhdistelmät, niin edistysaskel on joka tapauksessa pitkä.

Kulttuurisanatutkimus

Erityistä huomiota ansaitsee se seikka, että Porthan käytti kielen sanoja kulttuurihistoriallisina todisteina. Kuvatessaan muinaissuomalaisten kulttuuria Piispainkronikka-teoksessaan ja siinä esitelmässä, jonka hän piti 1788 astuessaan Ruotsin kirjallisuus-, historia- ja antikviteetti-akatemian jäseneksi, Porthan tukeutuu ensisijaisesti juuri kielellisiin todisteisiin. Niinpä hän päättelee, ettei suomalaisilla ruotsalaisten hyökätessä maahan ollut kuninkaita eikä johtajia, koska sellaiset sanat kuin *kuningas, ruhtinas, tuomari, esivalta* on saatu ruotsista. Toisaalta suomessa on runsaasti esim. maanviljelyksen ja karjanhoidon alaan kuuluvaa omaperäistä sanastoa (esim. *vainio, sarka, vako, niittu, aura, äes, karhi, kyntää, puida, navetta, läävä, tarha*), mikä osoittaa, että nämä elinkeinot olivat suomalaisilla vakiintuneet jo pakanuuden aikana. (Porthan Op. sel. I: 24—34, V: 8, 12—15 ym.; Tarkiainen 1948: 26.)

Kielellisten todisteiden käyttäminen jonkin kansan historian valaismisessa ei sinänsä ollut uutta. Tähän Porthan lienee saanut herätteitä mm. Ihreltä. Uutta oli kuitenkin kokonaiskuvan antaminen kansan esihistoriallisesta kulttuurista kielen perusteella. (Setälä 1891: 136—137; Setälä 1904: 5; Suolahti 1932: 391—392; Itkonen 1961: 145; Ruutu 1962: 139—140.)

Porthanin panos on merkittävä ennen kaikkea siksi, että varsinainen kulttuurisanatutkimus syntyi vasta paljon myöhemmin. Tämän tieteenhaaran perustajana pidetään Adalbert Kuhnia (*Zur ältesten Geschichte der indogermanischen Völker*, 1845). Menetelmää kehitti Adolphe Pictet, joka nimitti sitä lingvistiseksi paleontologiaksi (*Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs, essai de paléontologie linguistique*, 1853—63).

Fennistiikka

Myös suomen kielen tutkimus ahtaassa mielessä, fennistiikka, kuului Porthanin työalaan. Toteutumatta tosin jäi hänen aikeensa laatia uusi suomen kielioppi. Jonkinlaisia viitteitä antavat tässä suhteessa vain ne korjaukset, jotka hän on tehnyt omistamaansa Vhaelin kieliopin kappaleeseen. (Palander 1904: 160; Tarkiainen 1948: 24; Forsman Svensson 1983: 26—27, 73—74.) Uusia ja enimmäkseen oikeita suomen kieltä ja

murteita koskevia havaintoja sisältyy Porthanin *De poësi Fennica*-teokseen ja eräisiin muihin painettuihin tutkimuksiin sekä niihin merkintöihin, jotka hän on tehnyt omistamaansa Jusleniuksen sanakirjan kappaleeseen. Tiedetään myös, että hän lähes jokakesäisillä kansan keskuuteen tekemillään matkoilla keräsi sanastoa ja kansanrunoutta. (Haavio 1933: 340—; Tarkiainen 1941: 18 ym.; Tarkiainen 1948: 24; Itkonen 1981.)

Porthan käsitteli myös suomen kielen murrejakoa. Ruotsalaisen Tuneldin maantieteen 7. painoksen (1795) laajassa Suomea koskevassa jaksossa, joka pääosin on Porthanin laatima, sanotaan Suomessa puhuttavan kolmea päämurretta: 1. Etelä-Suomen murre, jota myös sanotaan Turunmaan murteeksi; se viljelee sanan sisästä tai lopusta lyhennettyjä sanoja ja lyhentää suffikseja, ja sitä puhutaan nopeasti. 2. Pohjanmaan murre rakastaa täysiä sanoja ja täysiä suffikseja, sitä puhutaan hitaasti, ja se erottaa mielellään kaksi samanlaista vokaalia paneamalla väliin *h:n*, esim. *nimehen* (= *nimeen*). Sen muunnoksia ovat Hämeen ja Ylä-Satakunnan sekä osaksi Ala-Satakunnan murteet. 3. Savon murteelle on ominaista *d:n* pois jääminen sanan sisästä, esim. *veen pro veden, tijän pro tiedän*; ääntämys on kovaa, ja pitkän *a:n* tilalla on erityinen äänne, ikään kuin edessä olisi *o*, esim. *poasi pro paasi*; verbien preesensin kolmannen persoonan muotoihin tulee usein ylimääräinen *k* tai *p* ('vill et *k* eller *p* paragogicum insmyga sig'), kuten *pystyk* pro *pysty*, sanonnan *hän rakasta* asemesta sanotaan *rakastak* tai *rakastapi*. Tämän murteen tyttäriä ovat Karjalan ja Inkerin murteet ja se suomi, jota puhutaan Ruotsin suomalaisalueilla ('i Finmarkerna på Svenska sidan'). (Tuneld 1795: 258; vrt. Tarkiainen 1948: 24.)

Tämä kuvaus ei ole Porthanin oma, vaan se on melkein sana sanalta lainattu *Åbo Tidningarissa* 1777 julkaistusta kirjoituksesta, joka on päätelty Erik Lencqvistin laatimaksi (Ojansuu 1901: 2—4). Eri murteiden luonnehdintaa voidaan pitää osuvana, lukuun ottamatta outoja *k*-loppuisia muotoja.

Uudelleen ja nähtävästi omintakeisemmin Porthan käsittelee murrejakoa väitöskirjassa *De praecipuis dialectis linguae Fennicae* (1801). Väitöskirjan respondenttina oli Johannes Sarelius, mutta Porthan lie nee sen varsinainen tekijä (Kajanto 1982a: 293). Tässä kirjoituksessa suomen murteet ensi kerran jaetaan kahteen pääryhmään: yleismurteeseen (*dialectus communior*) ja Savon murteeseen (*dialectus Sawonica*) (Porthan Val. t.: 317). Jako vastaa suunnilleen nykyistä jakoa länsi- ja itämurteisiin. Ojansuu ja Rapola katsovat tämän kahtiajaon olevan peräisin Bartholdus Vhaelin suomen kielioipista (Ojansuu 1901: 2; Rapola 1962: 23—24), mutta mielestäni Vhaelin teksti ei oikeuta tällaiseen tulintaan. Vhael ei missään esitä mitään murrejakoa, vaan ainoastaan

luettelee pitkin esitystään eri murteille ominaisia piirteitä. Yleisimpiä ovat viittaukset Turun murteeseen (*dialectus Aboica, in dialecto Aboënsi, Aboice, Ab. jne.*) ja Savon murteeseen (*dialectus Sawonica, Sawonice, Sawon., Saw.*), mutta muutaman kerran esiintyy lisäksi viittaus Pohjanmaan murteeseen (*Botn.*) ja ainakin kerran myös karjalaan (*Carel.*). (Vhael 1733 passim.) Sitä käsitystä, että Porthan ei ole Vhaelilta saanut aihetta suomen murteiden ryhmittämiseen kahdeksi päämurteeksi, näyttää tukevan myös eräs Porthanin käsialalla kirjoitettu säilynyt selonteko, jossa luetellaan juuri Vhaelin mainitsemat neljä murretta: 1. Aboënsis, 2. Ostrobotniensis, 3. Savol., 4. Carel. (Ojansuu 1901: 3).

Porthania on näin ollen pidettävä suomen murteistojen kahtiajaon ensimmäisenä esittäjänä ja siis tässäkin eräänlaisena tiennäyttäjänä. Toisaalta on kyllä sanottava, että Lencqvistin esittämä kolmijako olisi tieteellisesti yhtä hyvin perusteltavissa kuin nykyäänkin käytössä oleva kahtiajako (vrt. esim. Rapola 1962: 106).

Suurin osa tästä vain muutaman sivun mittaisesta kirjoituksesta käytetään ns. Savon murteen piirteiden esittelyyn, koska sitä oli kirjallisuudessa ennen vain vähän käsitelty. Ensin luetellaan joukko itämurteisia sanoja (etupäässä *ra*-alkuisia), ja sitten mainitaan joitakin murteen äänne- ja muoto-opillisia piirteitä, mm. pronominasut *myö, työ, hyö*, pitkän *a:n* diftongiutumisen (*moaa, omoani jne.*), muototyyppit *tulemmo (tulemma)* pro *tulemme, tuloo* pro *tulee, k:n* ja *t:n* heikon asteen edustustyyppit *su'un* pro *sugun, koan* pro *kodan, rauvan* pro *raudan, syyään (syyvään?)* pro *syödään, voijeltiin* pro *voideltiin*. (Porthan Val. t.: 318—321.) Kuvausta voidaan pitää suurin piirtein oikeaan osuneena, joskin se on jäänyt kovin ylimalkaiseksi.

Sanakirjahanke

Tšekkiläinen Josef Dobrowsky, josta tuli slaavilaisen filologian perustaja, teki 1792 opintomatkan Ruotsiin, Suomeen ja Venäjälle. Turussa hän tutustui Porthaniin ja tämän työhön. Matkalta palattuaan Dobrowsky sekä erään teoksensa että kirjeidensä välityksellä levitti tietoa siitä, että Porthan Turussa valmisteli suomen sanakirjaa. Porthan itsekin on tästä hankkeesta kertonut, mm. kirjeessään Mennanderille 1782. Hän näyttää suunnitelleen sanakirjaa, jossa olisi selvitetty myös suomen sanojen suhteet sukukielten sanoihin ja erotettu omaperäiset sanat vieraista ja jossa kaiken lisäksi olisi murre sanojen kotipaikkakin mainittu. Tämän sanakirjan esitöiksi hän lienee tarkoittanut Jusleniuksen sanakirjaan tekemänsä merkinnät, jotka sisältävät tuhansia sanoja ja

myös esimerkkejä niiden käytöstä sekä runsaasti etymologisia vertailuja.

Porthan huomasi ennen pitkää, ettei hänen aikansa riittänyt työn päätökseen viemiseen, ja antoi sanastokokoelmansa Gananderin käytettäväksi. Kuitenkin Porthanilla oli tarkoituksena tarkastaa sanakirja ennen sen painamista. Tämäkin työ jäi kesken, mutta Porthanin keräelmät ja muistiinpanot tulivat kuitenkin myöhemmän tutkimuksen hyödyksi, mm. Renvallin sanakirjan välityksellä. (Setälä 1891: 129—131; Palander 1904: 160; Toivonen 1937—38: 8—9; Tarkiainen 1941: 18; Hormia 1961: 43; Ruutu 1962: 139; Pražák 1967: 64—96; Matinelli 1978: xvii-xix.)

Vaikka Porthanin sanakirjahanke jäi toteutumatta, niin tässäkin hän oli tien viitoittajana. Hän suunnitteli ja valmisteli suurta suomen sanakirjaa, joka olisi yhteen teokseen yhdistänyt kirjakielen sanakirjan, murteiden sanakirjan ja etymologisen sanakirjan, siis Setälän myöhemmin hahmottelemasta sanakirjaohjelmasta muut paitsi vanhan kirjakielen sanakirjan, joka ei silloin vielä voinutkaan olla ajankohtainen. Kuinka kaukonäköisestä ja suurisuuntaisesta suunnitelmasta oli kysymys, osoittaa sekin, kuinka hitaasti vastaavat hankkeet ovat edenneet meidän vuosisadallamme: Nykysuomen sanakirja valmistui vasta 1961 ja Suomen kielen etymologinen sanakirja 1981, eikä suomen murteiden sanakirjaa ole vielä painosta ilmestynyt yhtään osaa.

Ajatuksia suomen kielen kehittämisestä

Suomen kieli oli Porthanin äidinkieli, ja hän osoitti monin tavoin kiinnostusta sitä kohtaan, mutta kuitenkaan hän ei julkaissut mitään suomeksi. Sen sijaan hän kyllä pohti suomen kielen käyttöä ja kehittämistä koskevia kysymyksiä, ja nämä asiat sisällytettiin — todennäköisesti hänen aloitteestaan — v. 1770 perustetun Aurora-seurankin tehtäviin (Suolahti 1932: 390; Tarkiainen 1948: 29; Suova 1952: 8—9).

Porthanin ohjaamassa ja todennäköisesti suureksi osaksi kirjoittamassa suomalaista saarnaa käsittelevässä väitöskirjassa *Historiola concionum sacrarum Fennicarum* (1781, respondenttina E. Tulindberg) selitetään, että saarnamiehen on tärkeää ottaa huomioon kuulijoidensa murre sekä varoa käyttämästä sellaisia sanoja ja sanontoja, jotka jyrkästi poikkeavat kuulijoiden tottumuksista. Tällä Porthan lienee lähinnä tarkoittanut, että saarnan oli oltava kieleltäänkin laajojen kansankerrosten käsityskyvyn mukainen ja otettava huomioon elävä kansan-kieli. (Rapola 1930: 89; Kajanto 1982c: 68.)

Ennen mainitussa väitöskirjassa *De praecipuis dialectis linguae Fen-*

nicae (1801) esitetään parissa kohdin mielipiteitä suomen kielen kehittämistä: ”Sillä koska kirjallisuudessamme käytetty kieli on vähitellen muotoutunut eri murteiden sanavaroista, voidaan sitä jatkuvasti samalla tavalla rikastuttaa. Tähän mennessä ainoatakaan murretta ei myöskään ole pidetty niin vähäarvoisena, ettei uskottaisi sillä järkevästi voitavan kartuttaa kielen yhteisiä sanavaroja. Kielemme rikkautet on sen takia tässä tarkoituksessa kerättävä, tutkittava ja huolellisesti säilytettävä.” (Porthan Val. t.: 325.)

Länsimurretta Porthan nimittää yleismurteeksi. Sitä käytetään kirjoissa ja enimmäkseen myös uskonnon opetuksessa, ja siksi se on vähitellen tullut koko kansalle tutuksi (mt. 317). Kuten näkyy, kirjakielen ja murteen välinen ero ei ollut aivan selkiytynyt.

Itä- eli savolaismurteesta Porthan sanoo: ”Tälle murteelle ominaisten lukuisien sanojen joukossa on monia, jotka ovat erinomaisen käyttökelpoisia ja soveliaita rikastuttamaan yhteistä kieltämme. Osa niistä on jo alkanut (etupäässä kansanrunojen ja kirjailijain harrastuksen välityksellä) saada laajempaa tuntemusta ja käyttöä. Merkittävä määrä on kuitenkin yhä jäljellä aivan kuin kotoisten rajojensa sisään suljettuna. Ne voidaan kuitenkin vähitellen, kielemme suureksi hyödyksi, saattaa yleiseen käyttöön erityisesti kirjailijoiden ja runoilijoiden välityksellä, kunhan noudatetaan asiaankuuluvaa harkintaa ja huolellisuutta, niin etteivät ne aiheuta lukijoille liiaksi vaivaa.” (Mt. 319.) Tässä on esitetty kielenohjailun kannalta hyvin järkeviä mielipiteitä. Tähän tapaan suomen kirjakieltä viime vuosisadalla kehitettiin, joskin tuo ”harkinta ja huolellisuus” murteiden taistelun kiistoissa toisinaan unohdettiin.

Äidinkielen merkitystä ja ihmiskielen syntyä koskevia ajatuksia

Paitsi suomen ja sen sukukielten ongelmia Porthan on pohtinut myös kysymystä kielen synnystä ja kehityksestä sekä eräitä muita yleisen kielitieteen, jopa psyko- ja sosiolingvistiikan kysymyksiä. Selkeitä ja yllättävän nykyaikaisia ajatuksia äidinkielen merkityksestä ihmiselle esitetään väitöskirjassa *Cogitationes de vi linguae in gentis ingenium* (1789, respondenttina Johannes Bergius). Eräässä alaviitteessä sanotaan: ”Tässä käy ilmeiseksi niiden herrojen typeryyt, jotka haluavat käyttää kansan opettamisessa, jumalanpalveluksessa yms. muuta kuin kansan omaa kieltä ja jotka yrittävät hävittää kansan äidinkielen (— — —) ja asettaa sen sijaan jonkin toisen. He haluavat niin sanoakseni yhdellä iskulla hajottaa, siirtää, järjestää ja yhdistää toisin kaikki mielteiden ja aistimusten kytkemät, suhteiden ja sivumielteiden muodon, mikä on koko ihmiselämän aikaansaannosta, yhteen liitettyä ja kiedottua eri ta-

voin aina henkisten kykyjen, aseman, kielen luonteen ja sijainnin mukaan.” (Porthan Val. t.: 308—309; vrt. Palander 1902: 165.) Tämä Porthanin tavallisesta, objektiivisesta ja viileästä tyylistä poikkeava voimakas kannanotto selittynee niistä Suomen ruotsalaistamispyrkimyksistä, joita oli esiintynyt Ruotsissa, jopa valtiopäivilläkin (Krohn 1897: 172—174; Tarkiainen 1948: 25; Koskimies 1956: 330—332). Samanlaisen jyrkän mielipiteen sellaista menettelyä vastaan, että Suomen kansa pakotettaisiin luopumaan äidinkielestään ja omaksuma tilalle ruotsi, Porthan esitti joitakin vuosia myöhemmin (1793) Åbo Tidningarissa. Tässä yhteydessä hän kuitenkin pitää mahdollisena, että aika, läheisempi kanssakäyminen, ilmeiset edut ja kehotukset saisivat kansakunnan vaihtamaan kielensä. (Porthan Op. sel. V: 345—347.)

Toisessa väitöskirjassa *Dissertatio academica sistens cogitationes quasdam de linguarum usu historico* (1801, respondenttina Johannes Henrik Avellan) käsitellään sitä, miten kieltä voidaan käyttää apuna historiantutkimuksessa. Kielen avulla voidaan saada tietoja kansojen sukulaisuussuhteista ja alkuperästä, niiden luonteenlaadusta, tavoista, sivistystasosta, laitoksista jne. Päätelmiä voidaan tehdä mm. synonyymirunsauden perusteella. Arabian kielen monet leijonan ja käärmeen nimet osoittavat, miten pelottavina arabit ovat noita eläimiä pitäneet, kun taas lapin kielen monilukuiset eri-ikäisiä ja -luonteisia poroja tarkoittavat sanat osoittavat, kuinka tarkkaavasti lappalaiset huomioivat poroja. Porthanin kriittisyyttä osoittaa se, miten painokkaasti hän kehottaa varovaisuuteen päätelmien teossa: kieli on tunnettava hyvin ja perusteellisesti. Etymologisesta tutkimuksesta annetaan neuvo, joka pätee yhä: ”Älköön sanoja pidettävä niin läheisinä, että ne kelpaavat osoittamaan kansojen sukulaisuutta, pelkästään äänneellisen yhdenmukaisuuden perusteella, elleivät myös merkitykset käy selvästi yksiin, eikä joidenkin sivumerkitysten yhtäpitävyyden perusteella, vaan pääasiassa milloin sanojen varsinaiset ja alkuperäiset merkitykset pitävät yhtä.” (Porthan Val. t.: 314.)

Luennoillaan Porthan niin ikään käsitteli ihmiskieltä koskevia asioita. Logiikan luentosarjassa (*Collegium logicum*, 1796) hän selittää, että ihminen aina ajattelee jollakin kielellä, tavallisesti äidinkielellään. Siksi kääntäminen kielestä toiseen on niin vaikeata. Myös sanojen syntyä hän pohtii. (Porthan Op. omnia II: 29—31.)

Psykologian luentosarja (*Grundritning til läran om människans själ*) sisältää osan *Om Tal och Språk* (Porthan Op. omnia II: 177—187), jossa Porthan oman aikansa ajattelutavan mukaisesti käsittelee mm. kielen syntyä. Aluksi käytettiin elekieltä, mutta sitten ihminen alkoi jäljitellä eläinten äännöksiä ja muita luonnon ääniä. ”Onomatopoeettiset äännökset ovat kaikissa kielissä olleet kantasanoja, jot-

ka ensin lienevät muuttuneet jonkinlaiseksi lauluksi, ennen kuin ne muuttuivat kokonaan artikuloituiksi.” (Mt. 180.) Porthanin mukaan kaikki kielet voidaan jakaa raakoihin, puoliksi viljeltyihin ja täysin viljeltyihin. Epäselväksi jää, mihin näistä ryhmistä hän sijoittaisi suomen kielen; reunamerkinnessä hän huomauttaa, ettei suomessa alkuaan ole ollut hyvettä, siveyttä eikä jaloutta merkitseviä sanoja. (Mt. 182—183.) Lisäksi hän samassa luentosarjassa käsittelee eri kirjoitusjärjestelmiä, jotka hän jakaa hieroglyfisiin ja alfabeettisiin (mt. 185—187).²

Porthanin työn merkitys suomalaiselle kielitieteelle

Porthan ei julkaissut yhtään varsinaista kielitieteellistä teosta, ellei sellaiseksi lueta ohutta väitöskirjaa *De praecipuis dialectis linguae Fennicae*. Hänen sanakirjahankkeensa ei toteutunut, ei myöskään suunnitelma suomen kieliopin laatimisesta. Hänen kielitieteen alaan kuuluvat tutkimustuloksensa ja ajatuksensa ovat hajallaan eri julkaisuissa: Piispainkronikka-teoksessa, *De Poësi Fennica* -teoksessa, muissa hänen kirjoittamissaan tai ohjaamissaan väitöskirjoissa, lehtikirjoituksissa, julkaistuissa esitelmissä jne. Myös yliopistoluennoissaan, joista osa on Porthan-Seuran toimesta julkaistu, hän on käsitellyt kieltä koskevia asioita. Tärkeitä ovat ne lisäykset ja tiedot, jotka hän on merkinnyt omistamaansa Jusleniuksen sanakirjan välilehtiseen kappaleeseen. Lisäksi on säilynyt hänen papereitaan, joissa on huomionarvoisia merkintöjä.

Vaikka Porthanin kielitieteelliset tutkimukset ovat näin hajallaan, niillä on ollut suuri merkitys oikean suunnan osoittajina myöhemmille tutkijoille. Hän on käsitellyt mm. suomen kielen suhdetta sukukieliin, näiden kielten etymologisesti yhteen kuuluvia sanoja ja kieleemme lainasanoja. Kulttuurisanatutkimuksissaan hän on esiintynyt paleolingvistikan edelläkävijänä. Suomen murteita ja niiden ryhmitystä hän on selvittellyt ja esittänyt huomionarvoisia ajatuksia suomen kielen kehittämisestä. Sanakirjahankkeellaan hän on pohjistanut myöhempää suurta sanakirjaohjelmaa, ja yleisen kielitieteen sekä psyko- ja sosiolingvistikan alalta hän on esittänyt teräviä oivalluksia. Hänen monipuolisuutensa on kielitieteenkin alalla hämmästyttävä. On selvää, että nykyisen tut-

² Tämä psykologian luentosarja samoin kuin eräs toinenkin samassa Porthanin koottujen teosten niteessä oleva luentosarja on julkaistu Fredrik Waldstedtin luentomuisiinpanojen perusteella. Julkaisussa olevista elämäkertatiedoista (Porthan Op. omnia II: viii) puuttuu jostakin syystä maininta siitä, että Waldstedt oli Rymättylän kirkkoherra (nimitettiin 1834, astui virkaan 1838 ja oli siinä kuolemaansa saakka, vuoteen 1843). Hänen hautansa on yhä Rymättylän kirkkomaalla. Kuriositeettina mainittakoon, että näiden rivien kirjoittaja on Fredrik Waldstedtin tyttärentyttären tyttärenpoika.

kimuksen valossa täytyy katsoa hänen monessa yksityiskohdassa erehtyneen, mutta kaikilla kielitieteen alueilla, joilla hän liikkui, voidaan sanoa hänen ainakin olleen oikeilla jäljillä. Hänen ajatuksensa eivät useinkaan olleet kovin omaperäisiä, mutta hänen kriittinen mielensä ja selkeä älynsä ohjasivat hänet melkein aina oikeaan suuntaan, ajatuksiin ja olettamuksiin, joita voitiin tieteellisesti perustella. Tuskin liioittelemme, jos sanomme Porthania suomalaisen kielentutkimuksen suureksi tiennäyttäjäksi.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- BRANCH, MICHAEL 1973: *A. J. Sjögren Studies of the North*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 152. Vammala.
- VON FARKAS, JULIUS 1952: Eräs suomalais-ugrilaisen tutkimuksen kukoistusaika 1700-luvulla. *Virittäjä* 56 s. 153—164.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet*. SKST 388. Savonlinna.
- HAAVIO, MARTTI 1933: H. G. Porthanin kansanrunouskokoelmista. *Virittäjä* 37 s. 340—350.
- HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. SKST 271. Turku.
- ITKONEN, ERKKI 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta*. Tietoliipas 20. Helsinki.
- 1981: Puhe Porthanin haudalla 21. 8. 1980. *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum Turku 20.—27. VIII. 1980*. Redegit Osmo Ikola. Pars V. Turku. S. 23—25.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. SKST 288. Porvoo 1968.
- KAJANTO, IIRO 1982a: Esipuhe ja johdannot teoksessa Porthan Val. t.
- 1982b: Muuan Porthanin edelläkävijä. *Virittäjä* 86 s. 315—325.
- 1982c: The coming of Humanism to Finland. *Studies in Classical and Modern Philology presented to Y. M. Biese*. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia B: 223. Helsinki. S. 61—75.
- KOSKIMIES, RAFAEL 1956: *Porthanin aika*. Helsinki.
- KROHN, JULIUS 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. SKST 86. Helsinki.
- LEHTINEN, ERKKI 1979: Hyödyn ja valistuksen ajan akatemia. *Suomen kulttuurihistoria* I. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. Porvoo. S. 205—246.
- MATINOLLI, EERO 1978: Johdanto teoksessa Porthan Op. omnia VI.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria*. Vokaalioppi. (Väitöskirja.) Helsinki.
- 1906: Henrik Gabriel Porthanin vatjalaisharrastukset. *Virittäjä* 10 s. 1—5.
- PALANDER (SUOLAHTI), GUNNAR 1901: *Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana*. (Väitöskirja.) Helsinki.
- 1902: *Henrik Gabriel Porthan yliopiston opettajana*. Helsinki.
- 1904: *Henrik Gabriel Porthan*. Elämäkerran luonnos. Helsinki.
- PORTHAN Op. omnia I—VII = *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia*. Edidit Porthan-Seura. I. Porvoo 1939. — II. Curaverunt Heikki Aaltonen, Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli. Turku 1963. — III. Curavit Eero Matinolli. Turku 1966. — IV. Curaverunt Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli. Turku 1971. — V. Curaverunt Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli, Martti Nyman. Turku 1974. — VI. Curaverunt Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli. Helsinki 1978. — VII. Curaverunt Heikki Koskenniemi, Eero Matinolli, Helsinki 1981.

- Op. sel. I—V = *Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta*. SKST 21. Helsingfors. Pars prima 1859. Pars secunda 1862. Pars tertia 1867. Pars quarta 1870. Pars quinta 1873.
- Tutkimuksia = *Henrik Gabriel Porthanin Tutkimuksia*. Suomentanut Edv. Rein. SKST 105. Helsinki 1904.
- Val. t. = Henrik Gabriel Porthan, *Valitut teokset*. Kääntänyt, esipuheen ja johdannot kirjoittanut Iiro Kajanto. Jyväskylä 1982.
- PRAŽAK, RICHARD 1967: *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*. Opera Universitatis Purkunianae Brunensis. Facultas Philosophica. 122. Brno.
- RAPOLA, MARTTI 1930: Piirteitä Ruotsin vallan aikaisen kirjasuomen kehityksestä. *Viritäjä* 34 s. 81—91.
- 1962: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Toinen, uudistettu painos. Turku.
- RUUTU, MARTTI 1962: Henrik Gabriel Porthan. *Oma maa* 11. Toim. Edwin Linkomies. Porvoo. S. 133—148.
- SAJNOVICS, JOHANNES 1972: *Beweis, dass die Sprache der Ungarn und Lappen dieselbe ist*. (Aus dem Lateinischen übertragen von Monika Ehlers.) Mit Anmerkungen und Nachwort herausgegeben von Gyula Décsy und Wolfgang Veenker. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 5. Wiesbaden.
- SARAJAS, ANNAMARI 1956: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500—1700-lukujen kirjallisuudessa*. Porvoo.
- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1968: Zum Aufenthalt des finnischen Historikers Henrik Gabriel Porthan 1779 in Göttingen. *Göttinger Jahrbuch* 1968. Göttingen. S. 163—175.
- SCHYBERGSON, M. G. 1908, 1911: *Henrik Gabriel Porthan*. Lefnadsteckning. Förra delen. Helsingfors 1908. — Senare delen. Helsingfors 1911.
- SETÄLÄ, E. N. 1891: *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan*. Ylipainos Suomi-kirjasta. Helsinki.
- 1904: Dem Andenken Henrik Gabriel Porthan's. *Finnisch-ugrische Forschungen* 4 s. 1—10.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SUOLAHTI, GUNNAR 1932: Porthan, Henrik Gabriel. *Kansallinen elämäkerrasto* IV. Porvoo.
- SUOLAHTI, GUNNAR: ks. Palander, Gunnar.
- Suomen kansalliskirjallisuus* V. Toim. E. N. Setälä, V. Tarkiainen, Vihtori Laurila. Helsinki 1930.
- SUOVA, EINO 1952: *Aurora-seuran sanomalehti 1771—78*. Sanomalehtiopillinen tutkimus. (Väitöskirja.) Turku.
- TARKIAINEN, V. 1941: Kristfrid Ganander, Porthanin työtoveri. *Viritäjä* 45 s. 1—34. — 1948: *Henrik Gabriel Porthan*. Tietolipas 6. Helsinki.
- TOIVONEN, Y. H. 1937—38: Christfrid Ganander, *Nytt Finskt Lexicon* I. Porvoo. Esipuhe, kirjoittanut Y. H. Toivonen.
- TUNELD, ERIC 1795: *Geographie Öfver Konungariket Sverige Samt Därunder hörande Länder*. Tredje Bandet. Stockholm.
- WEÖRES, GYULA 1966—67: H. G. Porthan und die ungarische Sprache. *Finnisch-ugrische Forschungen* 36 s. 335—354.
- VHAEL, BARTHOLDUS G. 1733: *Grammatica Fennica*. Aboae.

OSMO IKOLA: *Henrik Gabriel Porthan as a linguistic scholar*

The article will appear in English in *Academia Scientiarum Fennica, Year Book* 1983.